

15/10

Réih

KISVÁLLALKOZÁSOK A MAGYAR GAZDASÁGBAN

Az 1980-as évek kezdetétől a gazdaság működésének, teljesítőképeségének javítása érdekében deklarált kormányzati programmá vált a gazdálkodók közötti verseny élénkítése. Ez a piaci szereplők számának növekedését is igényelte, amihez két út kínálkozott: 1./ a gazdaság nagy, monopol-szervezeteinek megbon-
tása és 2./ új, kisebb méretű szervezetek alakulása. A következőkben e kétirányú folyamattal a gazdaság szervezet-rendszerében 1987-ig (esetenként 1988-ig) kialakult változásokat foglaljuk röviden össze.*/

1./ Változások a gazdaság nagy szervezeteinek struktúrájában

Bár az 1970-es évek végén megkezdődött, csak a 80-as évek elején gyorsult fel - tudatos kormányzati program hatására - a gazdaság nagy, túlcentralizált szervezetei - elsősorban az iparvállalatok - államigazgatási döntésen alapuló decentralizálása: szétbontása, leválasztása, trösztök megszüntetése. Ilymódon mintegy 300-zal nőtt az önálló állami vállalatok száma. (Számuk - az eltérő statisztikai számbavétel miatt a rendelkezésre álló statisztikákból nem állapítható meg pontosan. Pontosabb felmérés csak az ipar szervezeti változásairól készült.)**/

*/ Az adatok többségének forrása a PM szakértői által összeállított kötet: Az új típusú kisszervezetek 1987-ben. Szerzők: Gálik L.-Hallgató F.-Kamarás G.-Urbán J-né. Munkaügyi Kutatóintézet kiadványai, 1988. Az 1988-as adatok feldolgozása várhatóan a következő hetekben készül el. 1988-ról KSH, a KIOSz, a KISOSz és az OKISz - még nem végleges adatokat tartalmazó - gyorsjelentésének adatait használjuk.

**/ Változások az ipar szervezetében a nyolcvanas években. MTA Ipar-és Vállalatgazdaság Kutató Intézet, Bp., 1988.

Az önállósított kisebb szervezetek egy része új szabályozási formába került: állami kisvállalatként működött tovább. Egyidejűleg megjelentek a többnyire csak formálisan önállósult leányvállalatok; gyakran éppen a nagyvállalati erőfölénnyel megakadályozott - teljes önállósulásuk kompromisszumaként.

A közvetlen tervgazdálkodás igényei szerint, mesterségesen létrehozott szervezetrendszer megbontásának kezdetben határozott törekvései azonban gyorsan elakadtak; részben az irányítási funkciók szinte változatlan centralizáltsága, részben a nagy szervezetek jól érvényesíthető ellenérdekeltsége miatt. Az évtized közepétől pedig az új vállalatirányítási formák - az államigazgatási irányítás alatt maradt vállalatok kivételével - lehetetlené tették minden központi decentralizálási törekvést. Ilyenekre már csak szórványosan, a szanálási eljárások keretében került sor.

1987-88-ban - tulajdonképpen a nagy szervezetek érdekének megfelelően - megkezdődött a szervezet együtt-tartását szolgáló a kvázi részvénytársaságok létrehozása, amikor a szervezet nagyobb egységei formálisan önállósultak, csaknem teljes vagyonuk azonban a vállalati központból létrejött vagyonkezelő egység birtokában maradt.

Az állami tulajdonú nagy szervezetek szerény eredményű decentralizálásával egyidejűleg jelentős decentralizálódás történt a hagyományos szövetkezetek körében. A szabályozó-rendszer által nyújtott előnyök hatására a nagy szövetkezetekből tömegesen váltak ki az önálló működésre képes egységek és alakultak kisszövetkezetté.

A hagyományos (teljeskörű adatszolgáltatásra kötelezett) nagy állami és szövetkezeti szervezetekből önállósult (és részben más szabályozási formába, az ún. kisüzemi körbe, azaz az adatszolgáltatás egyszerűsített rendszerében működő) kisebb szervezetek számszerűen jelentősen módosították a (létszámmal mért) szervezeti struktúrákat. Ebbe a körbe tartoznak az állami kisvállalatok (1987-ben 213 db); a kisvállalati formában működő leányvállalatok (277 db); a kisszövetkezetek (a statisztika együtt tartja nyilván a nagyszövetkezetekből önállósultakat és az új alapításúakat, így számuk 2126); valamint 60 egyéb, az egyszerűsített elszámolásra engedélyt kapott közös vállalat, KFT, stb. S bár az összevetést jelentősen torzítja, hogy az új alapítású kisszövetkezeteket nem tudjuk e körből kiemelni (feltételezésünk szerint a kisszövetkezetek kb. fele új) az adatok így is érzékelhető változást mutatnak:

1. sz. tábla

A hagyományos és kisüzemi állami és szövetkezeti gazdálkodók száma és létszáma 1987-ben

Létszám nagyság	Hagyományos			Kisüzemü [*]			Együtt		
	Gazd. száma	Összes létszám	Megosz. %-ban	Gazd. száma	Összes létszám	Megosz. %-ban	Gazd. száma	Összes létszám	Megosz. %-ban
100 főnél kevesebb	387	20.146	1	2.248	75.829	51	2.635	95.975	3
101-1000 fő	3.196	1.246.002	38	427	71.625	48	3.623	1.317.627	39
1001 főnél több	748	1.982.969	61	1	1.494	1	749	1.984.363	58
	4.331	3.249.117	100	2.676	148.948	100	7.007	3.398.065	100

^{*}/ Az új alapítású kisszövetkezetekkel együtt; csaknem valamennyi 100 főnél kisebb létszámú.

Azaz, e körben a szervezetek száma több, mint 60 %-kal nőtt; (ha az új alapítású kisszövetkezeteket levonjuk, akkor is több mint 50 %-kal).

A kis szervezetek létrejötte azonban alig érintette a legnagyobbak pozícióit: az 1000 főnél nagyobbakhoz tartozik még mindig e szervezetek létszámának 58 %-a, s náluk összpontosul a termelő-vagyon meghatározó hányada.

2./ Változások a kisméretű szervezetek körében

2.1 A hagyományos kisszervezetek

A gazdaság szervezetrendszerét - számszerűen - részben a hagyományos magánszektor (kisipar, kiskereskedelem) másrészt az 1982 óta alapítható különböző társas formák gyarapították meghatározó mértékben.

A kisipar 1981 óta - hol gyorsuló, hol lassuló dinamikával - szerényen, de folyamatosan nőtt:

2. sz. tábla

A kisiparban működők létszáma 1981-1988

	1981	1988	Változás
Főfoglalkozású	68.915	90.299	+ 21.384
Munkaviszony megtartása melletti	30.837	53.052	+ 22.215
Nyugdíjas	12.208	18.866	+ 6.658
Alkalmazott	18.224	55.921	+ 37.697
Szakmunkástanuló	4.018	8.318	+ 4.300
Segítő családtag	15.662	23.194	+ 7.532
ÖSSZESEN:	149.864	249.650	+ 99.786

Adatforrás: KSH

A kisipar egészében végbement csaknem 100 ezer fős növekedést mindenek előtt a tilalmak feloldása eredményezte: a hatóságok mérlegelési jogának megszűnése, a korábban tiltott tevékenységek zömének szabaddá tétele; az állami vállalatokkal tágabb együttműködés lehetősége. A működés feltételeiben is történtek pozitív változások (nőtt az engedélyezett létszámhatár; a kisiparosokat nem sújtotta a különadó; az egységes vállalkozói adóval megszűnt az alkalmazottak utáni adó, stb.) a pozitívnak szánt lépések azonban csak keveseket érintettek. Nem változtak viszont a működés korábbi, rossz feltételei (anyaghoz, termelőeszközhöz, hitelhez, stb. jutás) és számos feltétel romlott is: például az adóként működő TB járulék jelentősen növekedett.

A kisipar mégis jelentett némi vonzerőt, mert elbizonytalanodtak a szocialista szektor munkahelyei is; mert a 30-40 ezer, a munkaviszony megtartása mellett dolgozó közül sokan, akik esetleg évek óta módszeresen készülnek az önállósulásra, a személyi jövedelemadó bevezetésekor az önállósulást választották (míg mások éppen emiatt inkább visszamentek a szocialista szektorba). A kisiparosokat az újabb és folyton nehezedő adóterhek azért nem tizedelték meg (sőt a növekedést sem állították meg) mert ebben a szférában az adók mindeddig egyszerűen kijátszhatónak bizonyultak: a kisiparosok - ha tehetik - számla nélkül dolgoznak. (Nem a teljesítmény, hanem az adó visszatartását jelzik az APEH 1988 évi adatai.) Mindezt megtehetik, hiszen a pl. a szolgáltatások számos szakmájában - a kisiparosok változatlanul csekély száma miatt - nagy a hiány: a kereslet mindeddig jóval meghaladta a

kinálatot. (Egyébként évtizedekbe telhet, míg a munka- és az adó-morál a közösség javára megváltozik - ennek erős verseny az egyik nélkülözhetetlen feltétele.)

Bár a gazdálkodó szervezetek gyarapodása nézőpontjából fontos eredmény a több mint 21 ezer önálló kisiparos révén elért 90 ezer kisebb-nagyobb (főként persze kicsi, alkalmazott nélküli) műhely léte, fontos tudni, hogy 1930-ban 160 ezer, 1940-ben pedig - azonos területen - csaknem 185 ezer kisiparos működött a gazdaságilag jóval fejlettebb Magyarországon^{*/}. Egyúttal a mai kisipar jelentős része a tőkét alig, vagy csak kis mértékben igénylő szakmákban tevékenykedik; a műhelyek technikai felszereltsége csak keveseknél éri el a kor színvonalát. Méreteik - a szakmai sajátosságokból is következően - kicsik; a kisiparosok mintegy 90 %-a dolgozik egyedül (családi segítséggel, de alkalmazott nélkül) további kb. 8 %-nak vagy legfeljebb 10 alkalmazottja, s kb. 2 % műhelye éri el a 30-100 fő körüli méretet.

A magánkiskereskedelemben is - relative - dinamikus a fejlődés 1981-hez képest.

^{*/}Farkasfalvi Sándor dr: Kisipari statisztika Magyarországon. Magyar Statisztikai Szemle, XIII. évf. 1935. 6. szám, 529-548. old. és Szalay Zoltán: Az 1941. évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott általános iparstatisztika első eredményei. Magyar Statisztikai Szemle, XXI. évf., 1943. 5-6. szám, 268-284. old.

A magánkereskedelemben működők létszáma 1981-1988

	1981	1988	Változás
Magánkereskedői engedéllyel rendelkezők	13.439	37.984	+ 24.545
Alkalmazottak	3.023	13.284	+ 10.261
Segítő családtag kb.	1.300	13.358	+ 12.058
ÖSSZESEN:	17.762	64.626	+ 46.864

Itt elsősorban a tilalmak feloldása hozott jelentős létszám-beli változást, s a kiskereskedelemben vélhetően jelentős lakossági tőke áramlott be (a vendéglátástól a magánpanziók építéséig.) Ennek ellenére a magán kiskereskedelem által működtetett üzlethálózat sem éri el az 1940-es szint felét. (A természetes személyek - egyéni cégek, közkereseti és betéti társaságok tulajdonában 1930-ban több mint 51 ezer, 1940-ben - azonos területre értelmetmezve - csaknem 80 ezer üzlet volt. Ezenkívül csaknem 6.700 üzlet volt jogi személyek birtokában.)^{*/}

A magánkereskedelem méretei ugyancsak kicsik: a kiskereskedőket a legfeljebb 1-5 főt foglalkoztatók körébe sorolhatjuk. A magánkiskereskedelem fejlődésének alapvető akadályai ma az üzlethelyiségek hiánya. Pontosabban: az üzlethelyiségek döntően a szocialista szektor (állami és szövetkezeti) nagyvállalatainak használatában vannak; a kisebb-nagyobb régiók hálózatait összefogó nagy szervezetek ezekre épülnek. (A bolthelyiségek jelentős

^{*/} Szalay Zoltán: Az 1941 évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott általános kereskedői statisztika első eredményei. Magyar Statisztikai Szemle, XXI. évf. 1943. 9.szám, 476-492. old.

része a helyi tanácsok tulajdona, használója azonban a nagy szervezet.) A nagy szervezetek - önértéküknek megfelelően - e helyiségektől egyáltalán nem kívánnak megválni; s mert hatékonyan működtetni sem tudják, kísérleteznek a sokféle szerződéses, bérleti, érdekeltségi rendszerrel. Ezek valamit javítottak ugyan a helyzeten, de nem érdemlegesen. Emellett az infláció - amely megnövelte az ingatlanok, mint értékálló vagyon értékét, az üzletbérletek aránytalan növekedéséhez vezetett - ma esetleg milliókat kell szánni egy-egy jó fekvésű üzlet bérletére, bérlői jogának megszerzésére.

A magánkereskedelem fejlődéséhez ezért az utat a helyiségek felszabadításával, a nagy állami kereskedelmi szervezeteknek az üzlethelyiségek feletti rendelkezési jogának megszüntetésével lehet csak megnyitni.

2.2 Az új típusú (társas) vállalkozások

E körbe az újonnan alakult kisszövetkezetek, a GMK, a PJT és a szövetkezeti szakcsoportok egy része (a főfoglalkozásúakkal rendelkezők) sorolhatók. Nem tekintjük önálló piaci szereplőnek a csak a saját vállalatuk számára többletmunkát végző VGMK-kat (meghatározó többségük ilyen); továbbá az ugyanúgy működő szövetkezeti szakcsoportokat. A számszerű összegzésből - noha itt lennének a helyükön - a halmozódás elkerülése miatt elhagyjuk a kisszövetkezeteket.

Kisszövetkezetek

Kezdetben - mint arról már szó volt - a hagyományos, nagy szövetkezetek egy-egy, önállóan is működni képes egységeinek leválásából alakultak (ez a folyamat, bár mérsékeltebb ütemben, most is tart). Később egyre több új alapítású kisszövetkezet jött létre, bár egy részük mindig a legsikeresebb (s az engedélyezett 30 fős létszámkeretet kinövő) GMK-kból, szakcsoportokból, melléküzemágakból, stb. alakult át, az előnyösebb működési feltétlt biztosító kisszövetkezeti formába. (Egyszerűsített ügyvitel, szabadabb árképzés, kisebb adóterhek, függetlenedés a bérszabályozástól, a különadótól, stb.)

1988-ig a kisszövetkezet volt a legnépszerűbb, legdinamikusabban növekvő kisvállalkozási forma. 1988-ban az OKISz nem végleges adatai szerint 2803 működött, mintegy 159 ezer taggal és alkalmazottal. (1987-ben 2126 működött, kb. 40-40 %-uk ipari és építőipari, a többi a szolgáltatási szférában.)

Méreteik - a nem újonnan alapítottakkal együtt - valóban kicsik. Az átlagos méret 45 fő, a leggyakoribb a 10-30 fős.

A kisszövetkezetek zöme sikeres; a tagok jövedelme jobb a többi kisüzemi formában dolgozóknál (1987-ben a kisszövetkezetek 45 %-ában 9 ezer Ft felett volt az átlagkereset. A kisvállalatok 9, a leányvállalatok 36 %-ánál értek el ennyit.)

A kisszövetkezetek alapproblémája kezdetektől az oszthatatlan szövetkezeti közös vagyon képzésének kötelezettsége volt. E

kötelezettség alól a legkülönbözőbb módokon igyekeztek szabadulni: pl. névleges tőkével (a tagok egyhavi fizetésének megfelelő összeggel) alakultak meg; a közös vagyont a minimális szinten tartották, stb. (Most a vagyont KFT-t, más társaságokat alapítva próbálják kimenteni.)

1988-tól, az egységes vállalkozási adó, TB-járulék, stb. bevezetésével megszűnt a forma vonzereje. A kisszövetkezetek - az átalakulásra és a szövetkezeti vagyonra vonatkozó törvényektől függően - váltanak vagy nem váltanak formát. Kisszövetkezetek azonban a jövőben várhatóan már csak szórványosan alakulnak, ha egyáltalán értelme lesz e formának.

Szakcsoportok

Az ipari, szolgáltató szövetkezetekben létrejött szakcsoportok két jellegzetesen elkülönülő csoportot alkotnak. A többség a VGMK-hoz hasonló, a szövetkezetenél szabadideje terhére túlmunkát végző társaság. Az 1987-ben működő, 2336 db, 85 ezer tagot számláló szakcsoport mintegy 75 %-a tartozott ide. A VGMK-hoz hasonlóan már 1987-ben megkezdődött e társaságok számának, létszámának lassú csökkenése.

A kisebbség a szövetkezeten belül önálló tevékenységű, külső piachoz kapcsolódó társaság. Ezekben főfoglalkozásúak (is) dolgoznak - esetenként több száz fő - s nagyon gyakran csak gesztort kerestek saját tevékenységükhöz. A jobbára csak a nevét adó gesztor általában meghatározott arányban részesült a szakcsoport

bevételeiből. Néhány fős, kezdő kisvállalkozások (pl. szoftveresek) szép számmal erősödtek meg a gesztorok (és a szövetkezeti formával együtt járó működési kedvezmények) védernyői alatt. A megerősödött szakcsoportok általában kisszövetkezetté alakultak át. A szakcsoportok egy része azonban kezdettől tőkeerős, nagy szervezet; a legtöbb állóeszközzel rendelkező 10 társaság közül 6 szakcsoport. A két csoport jövője eltérően alakul: a csak saját szövetkezetüknek többlet-munkát végzők kikerülnek a "vállalkozások" köréből (és nyilvántartásából), s létük a szövetkezet túlmunkaigényének lesz függvénye.

A szövetkezet csak gesztorként használók (ismét a most születő törvények függvényében) valószínűleg önálló társaságokká alakulnak.

GMK

A társas magánvállalkozás máig népszerű formája. 1987-ben 11.186 működött, 68.147 taggal (és 6.748 alkalmazottal); 1988-ban 11.815 (a tagok és alkalmazottak száma még nem ismert).

Népszerűségét elsősorban annak köszönhetette, hogy a főfoglalkozású munkahely megtartása mellett legálisan adott módot a legkülönbözőbb termékek és szolgáltatások értékesítésére, s ezzel mellékjövedelem szerzésére. Népszerűségét azonban alaposan visszavetette a nem magánszemélyeknek végzett munkák esetén a tevékenységüket igénybevevők különadó fizetési kötelezettsége - emiatt erősen romlottak piaci pozícióik.

A GMK jellegzetesen néhány, egymást jól ismerő, egymásban megbízó személy szűk körü, általában csekély tőkét működtető vállalkozása maradt, a tagok nagyon gyakran csak szaktudásukat, munkavégző képességüket kívánták értékesíteni.

Erre utalnak a méretekre vonatkozó adatok is: csupán 15 %-uk volt 10 főnél nagyobb; 60 % méretei nem haladták meg az 5 főt. E kis egységek zöme (70 %-a) is mellékfoglalkozású; a főfoglalkozású tagok és alkalmazottak száma 1987-ben alig haladta meg a 22 ezret. (Összehasonlításként: a kisiparban egy év alatt, 1988-ban 24 ezer fővel nőtt a főfoglalkozásúak száma.)

A GMK-k azonban az évek során jelentősen polarizálódtak. Bár 1987-ben csak 24 %-uk rendelkezett állóeszközzel; egy részüknél jelentős eszköz összpontosult. (A legtöbb - 26 milliós értékű - állóeszközzel rendelkező GMK mellett még három szerepelt a 20-30 milliós értéksávban, s az 50, legtöbb állóeszközzel rendelkező, különféle társaságok közül a többség GMK.)

A növekvő, prosperáló (s ezért korábban formát váltó, főként kisserőzetkezetté alakuló) társaságokon túl azonban a többség megmaradt a mellékmunka értékesítésénél. Az önálló vállalkozássá váláshoz hiányoztak mind a kényszerek, mind a késztetések.

A társasági törvény következtében a GMK-k egy része feltehetően különféle társaságokká alakul át. A formaváltás azonban csak akkor jelent működésbeli változást, ha - az esetleges megélhetési kényszeren túl - a vállalkozásban jártasságot szerzett, ma

még mellékfoglalkozású tagok többféle képzést kapnak az önállóulásra, tőkebefektetésre, piacaik kiszélesítésére, megerősítésére. (Egy részük piaca azonban óhatatlanul kicsi és nem fejleszthető marad: a nyelvtanárok, sportiskolák, társkeresők, stb. szolgáltatásai iránti igény szükségképpen megmarad a lokális és szerény keretek között.)

Egyéb társaságok

A statisztikákban ide sorolt különféle társaságok (PJT, magánkereskedői PJT, bérlő PJT, munkás- és diákszövetkezeti csoportok, stb.) közül itt csak a sok szabályozási változást megélt PJT-vel foglalkozunk.

A kezdetben a működés többféle előnye miatt a legnépszerűbbnek ígérkező társaságok - főként a hátrányosan megkülönböztető adózás miatt - fokozatosan és erőteljesen visszaszorultak; a részarányuk végülis nagyon kicsi lett a társaságok között. 1987-ben 2.200 ilyen társaság (főként magánkereskedői PJT) működött, összesen 6.875 taggal. Ebből is következik, hogy tagjaik nagyobb hányada vált egyúttal főfoglalkozásúvá.

E társaságok zömmel 1-2 személyesek (a 2.200-ból 1.429), de további 729 is legfeljebb 10 főből áll. E méreten felül már csak szórványosan találunk társaságokat.

A nyolcvanas évek elején még elsősorban a számítástechnikusok, szervezők, más szellemi szolgáltatást nyújtók körében népszerű forma a nyolcvanas évek közepétől már úgyszólván kizárólag

csak a belkereskedelemben terjedt, ott is főként a szabályozási (engedélyezési) eljárás következtében.

A már korábban is, de a társasági törvénnyel egyértelműen kihálásra ítélt forma mögött azonban a tevékenységek nem szűnnek meg, s ezek lesznek elsősorban az átalakuló belkereskedelem (tulajdonképpen feleslegesen létrehozott) társasági formáinak csirái. (Feleslegesek, mert a szabályozás az egyéni engedélyezés helyett erőltette a társasági formát.) A többi tevékenység a formai változtatástól függetlenül tovább létezhet más formák között.

A fenti összegezés nem tartalmazza a részlegesen önálló formákat, mint az állami kereskedelem és vendéglátás szerződéses, bérleti, eredményérdekeltségű, stb. üzleteit; a szövetkezetek hasonló konstrukciójú (átalány elszámolású) egységeit; a mezőgazdasági szövetkezetek ipari, szolgáltató üzemágait, s a háztáji és kiegészítő gazdaságokat, a gazdasági társulásokat, s az 1987-88-ban valamelyest szaporodó, nemzetközi tőkebevonással alakult vegyesvállalatokat.

Mindez némileg torzithatja az összegezést, bár valószínűleg inkább csak azt az állításunkat erősitené, hogy a magyar gazdaságban meghonosodtak, elterjedtek a kisméretű szervezetek:

A gazdálkodó egységek száma 1982-ben és 1987-ben

	1982	1987
Hagyományos szervezetek ^{*/}	3.869 ^{**/}	4.331
Kisüzemi formák	168	2.676
Társaságok	2.681 ^{***/}	14.266 ^{****/}
Önállóak	90.355	118.499
ebből:		
kisiparos	70.048	83.350
kiskereskedő	17.287	35.099
EGYÜTT:	94.392	139.772

^{*/} A vizgazdálkodási társulások, takarékszövetkezetek, és KFT-k nélkül.

^{**/} Az eltérő statisztikai számbavétel alapján számított adat.

^{***/} VGMK és szakcsoportok nélkül.

^{****/} A VGMK-k és a csak mellékfoglalkozásúakból álló szövetkezeti szakcsoportok nélkül.

A szervezetek számának változásaival, a kisebb szervezetek szaporodásával módosult a gazdaság szervezeti méret-struktúrája. Az önállókról nincsenek ugyan pontos adataink, de - mint erről korábban szó volt - úgy becsülhetjük, hogy a kisiparosok kb. 90 %-a dolgozik egyedül (családi segítséggel, de alkalmazott nélkül); további kb. 8 %-nak van legfeljebb 10 alkalmazottja, s kb. 2 % műhelye éri el a kisüzemi, 30-100 fő körüli méretet. A kiskereskedőket a legfeljebb 1-5 főt foglalkoztató kategóriákba sorolhatjuk. A többi szervezeti formáról a PM adatait közöljük:

A gazdálkodó szervezetek méretei 1987-ben

Foglalkoztatott	Hagyományos	Kisüzemi*	Társaságok**	Önállóak
Önálló (alk.nélk.)	-	-	-	75.015
2 - 10	38	366	6.872	41.707
11 - 30	65	982	766	} 1.667
31 - 50	84	348	131	
51 - 100	200	522	68	
101 - 300	1.426	397	30	
301 - 500	905	24	2	
501 - 1000	865	6		
1000 felett	748	1		

*/Kisszövetkezetekkel együtt

**/Tagok és alkalmazottak együttes létszáma alapján. A számításban nem szerepel 6.325 társaság, amelyekben nincs főfoglalkozású.

Azaz, 1982 óta a "fordított piramis" helyébe valóságos - a modern gazdaságokra jellemző - piramis kezd kiépülni.

	db	%	
1000 fő felett	749		
500 - 1000	871		
301 - 500	931		
101 - 300	1.853		
51 - 100	2.487	} 4863	} 96,6 %
31 - 50	563		
11 - 30	1.813		
2 - 10	48.953	36,7	
Önállóak:	75.015	56,6	
	<u>133.235</u>		

Látszatra tulajdonképpen elértük a fejlett tőkés országok méret-struktúra szerinti megoszlását. (Franciaországban például a cégek 59 %-a egyedül, alkalmazott nélkül dolgozó vállalkozás; további 35 %-a legfeljebb 1-9 fővel, s 3 %-a legfeljebb 10-19 fővel dolgozik, azaz a cégek 97 %-a 20 főnél kisebb.)

Bár a hazai méret-struktúra ma már kiállja a (mechanikus) nemzetközi összehasonlítás próbáját, a valóságban nagy szépség-hibája, hogy mint a létszám, mind a vagyon megoszlása megőrizte a "fordított piramis" jellegzetességeit.

A létszámot tekintve - csak a főfoglalkozásúakkal számolva - a hagyományos szervezetek foglalkoztatták a dolgozók 88,8 %-át, a kisüzemi formák, társaságok, önállóak pedig mindössze 11,2 %-át.

Az 1. táblázat adatait a társaságok, s az önállóak foglalkoztatási adataival kiegészítve a méretek a legkisebb szervezetek súlytalanságát, s a nagyok változatlan dominenciáját jelzik:

A szervezetek létszám-megoszlása a főfoglalkozásúak
(alkalmazott, tag, önálló) száma alapján 1987-ben

Foglalkoztatott	Hagyományos	Kisüzemi	Társaságok*	Önállóak*	Együtt	%
	főfoglalkozásainak száma					
Önálló (alk.nélk.)	-	-	-	75.015	75.015	2,0
2 - 10	193	1.743	29.173	80.000	111.109	3,1
11 - 30	1.385	19.770	17.166	12.542	38.321	3,6
31 - 50	3.401	13.568	3.309		20.278	
51 - 100	15.167	40.748	3.223		71.680	
101 - 300	287.267	58.414	2.129	-	347.810	9,6
301 - 500	352.570	9.119	-	-	361.689	10,0
501 - 1000	606.165	4.092	-	-	610.257	16,9
1000 felett	1.982.969	1.494	-	-	1.984.463	54,8
	3.249.117	148.948	55.000	167.557	3.620.622	100,0

* / Számitott megoszlások

A vagyon megoszlásáról nem rendelkezünk hasonló adatokkal. A PM szakértői által készített, többször idézett kiadány azonban megállapítja: "Az új formák gazdasági súlyára és jelentőségére utaló talán egyik legjellemzőbb adat az, hogy az összes vagyon több mint 98 %-a a hagyományos vállalatoknál összpontosul. Az új formákban elenyésző a tőke, összesen 34 mdFt van csupán lekötve."* / (A fenti elemzés nem veszi számításba az önállóak termelő vagyonát, bár az összképet valószínűleg nem sokban módosítaná.)

* / Az új típusú kisservezetek 1987-ben, 14. old.

Nyilvánvaló tehát, hogy a piaci szereplők számának érzékelhető növekedése, a kisebb szervezetek számottevő szaporodása nem érintette a nagyok pozícióit, domináló szerepét, nem hozta magával a vállalkozások élénkülését, a gazdálkodók versenyét, a hiányok mérséklődését, a gazdaság teljesítő-képességének javulását.

Mindebben érdemleges változást csak a tulajdon-reformtól, a saját felelősségükre gazdálkodó természetes tulajdonosok megjelenésétől remélhetünk. Ma természetes tulajdonosa tulajdonképpen csak a legkisebb szervezeteknek van; továbbá elvileg a szövetkezeteknek; a gyakorlatban azonban csak annyiban, amennyiben a szövetkezeti vagyonnal érdemlegesen gazdálkodhatnak.

A jövőbeli természetes tulajdonosok

A természetes tulajdonosok köre lényegében két módon bővíthető: a./ további önálló, magánkezdeményezésű, egyéni és társasági formák alakulásával (s ennek - mint az idézett, 50-60 évvel ezelőtti számok is mutatták - még széles tere lenne); és b./ a nagy szervezetek további megbontásával és egyidejűleg természetes személyek tulajdonába adásával.

Az utóbbinak tervezett formáival (részvénytársaságok, egyéb társasági formába alakulásuk) itt nem foglalkozunk.

a./ Az új magánvállalkozások létrejötté elsősorban azok köréből várható, akik - esetleg már évek óta - "félállásban", szabadidejük terhére részt vesznek valamilyen vállalkozási

formában. Ilyenek a munkaviszonyukat a szocialista szektor szervezeteiben fenntartó, de kisipari működési engedéllyel rendelkezők (1988-ban 53 ezer fő); a GMK-k mellékfoglalkozású tagjai és alkalmazottai (1987-ben kb. 50 ezer fő); s az önállósuló szakcsoportok. (Ezenkívül - megfelelő feltételek esetén - esetleg hajlandó lenne a legális formák közötti tevékenységre a ma illegálisan - fusiban - dolgozók százezres rétegének egy része is.) Feltehetően sokan szívesen önállósulnának a ma a vállalkozások határán lévő szerződéses és a különféle érdekeltségi formákban működő vendéglők, boltok alkalmazottjai közül is.

(A legkevésbé azonban a munkanélkülivé válók önállósulására lehet számítani, holott mindeddig csak ők kaphattak ehhez támogatást (300 ezer Ft-os kamatmentes hitelt) az ún. Foglalkoztatáspolitikai alapból.)

b./ A mai nagy szervezetek egyelőre túl nagyok ahhoz, hogy természetes tulajdonosok birtokába adhatóak legyenek. Ugyanakkor a nagy szervezetek sokasága tulajdonképpen rejtett kis-szervezeti hálózatot takar: valaha önállóan működő egységeket, telephelyeket, az autarchiára törekvés miatt a nagy szervezetekben meghonosított tevékenységeket.*/ Ezek egy része máig sem integrálódott szervesen a nagy szervezetbe; s megfelelő feltételek esetén,

*/ L. erről pl. Bagó Eszter számításait, aki az évtized elején 2000 ipari telephely méretét, s a vállalati termelési folyamatba kapcsolódását vizsgálta. A telephelyek 43 %-a 100 főnél kevesebb dolgozót foglalkoztatott, s 16,5 %-nál a létszám a 20 főt sem érte el. Számításai szerint a dolgozók 56 %-a a főprofilon kívüli tevékenységet végzett. Bagó Eszter: Diverzifikáció az iparban. MTA Ipargazdasági Kutatócsoport, 1984. De ilyen, a nagy szervezetek által elfedett, rejtett kis-szervezeti hálózat jellemző a kereskedelemben, s a népgazdaság más ágazataiban - például a szolgáltatásokban - is.

kényszerek és késztetések hatására önállósítható (s elsősorban az ott dolgozók tulajdonába adható lenne.

Nem ingyen - bár esetenként ez sem kizárt - és semmiképpen nem "népi részvények" formájában, hanem eladással, lízinggel bérbeadással, stb.)

Ilyen módon több ezer, önálló, természetes tulajdonossal rendelkező egység működhetne tovább, a termelő potenciált hasznosítva, a munkahelyeket megőrizve.

A megoldatlan kérdés itt elsősorban az eddigi "tulajdonos" szervezetek kártalanítása. Valójában indokolatlan, hogy a nagy szervezetek az önállósuló egységekért kárpótlást kapjanak (s abból esetleg veszteséges tevékenységeik, vagy akár a feleslegesnek bizonyult központi irányító apparátusok további fenntartását finanszírozzák. Mégis meg kellene találni az érdekeltté tétel módjait (talán éppen a vagyon, a tőkehozam növelésének kényszerével) ami megindíthatná részlegek, tevékenységek önállósítását. (A nyugati szakirodalom az ingyenes tőke-átadástól a menedzserek tulajdonossá válásán át a profit-megosztáson alapuló együttműködés, stb. számos formáját ismerteti.)^{*/}

A késztetésen kívül a kényszerítésre is sor kerülhet, pl. a szanálási eljárások esetén (ha még lesznek ilyenek) vagy a csődeljáráskor, amikor részlegek, tevékenységek, a legkisebb,

^{*/}L. erről: Neumann László: A nagy ipari szervezetek decentralizálása, tulajdonos-változással. Munkaügyi Kutatóintézet, 1989. május. Kézirat

még önálló működésre képes egységek a nagy(obb) szervezettől függetlenül is értékesíthetők. Kényszernek lenne helye megállapított mértékű vagyonvesztés esetén, a veszteségeket a részlegek értékesítéséből fedezve. Egyes esetekben pedig nem zárható ki a nagy szervezet állami intervencióval történő felszámolása sem (ahogyan pl. a belkereskedelemben tervezik). Ilyenkor a vagyon értékesítése a költségvetés bevételeit képezné.

Természetes tulajdonosok birtokába adható a többszáz, kis-méretű állami vállalat és leányvállalat. A 10-100 fős állami vállalatok (és az akár 1000 fős, soktelephelyes szolgáltatók, pl. az állami fodrászat) léte kezdettől indokolatlan. Felszámolásuk, s a dolgozóknak megvételre, bérletre, stb. felajánlásuk azonnal megkezdhető akció lenne.

Az állami tulajdonból kikerülő szervezetek első számú, potenciális vevője az ott dolgozók közössége lehetne. (Valószínű, hogy a menedzser-tulajdonlásra Magyarországon nincs a bankhitelhez megkövetelhető mértékű magántőke.)

A dolgozók számára ez nyilvánvalóan előnytelenebb, mint az egyszerű munkavállalói státusz (amikor másnak kell gondoskodnia a munkáról, a munkavégzés feltételeiről; a fizetés "jár"; a társadalombiztosítás terheit a cég fizeti, stb.) Ezért csak kényszerhelyzetben - bezárás, a munkahelyek megszűnése - kényszerű kompromisszumként vállalkoznának tömegesen az önállósulásra. A kisebb egységek felvásárlását azonban ösztönözni is lehetne: vásárlási hitellel, adókedvezményekkel, lízing-szerződésekkel, stb. Ilyen hitelekre a fedezetet a veszteséges tevékenységek dotációjára fordított összegekből lehetne teremteni.)

Befejezésül ismét hangsúlyozzuk: a magyar gazdaságban eddig végrehajtott decentralizálások többnyire még mindig túl nagy egységeket hoztak létre a természetes tulajdonbavétel szempontjából. A kis egységekre már nem azért van szükség, hogy a gazdaságnak még több, önálló szereplője legyen, hanem azért, mert feltehetően ezeket a nagyoknál egyszerűbben lehet természetes tulajdonosok birtokába adni, s ily módon elérhető, hogy a gazdaságban minél több, a vagyon megőrzésében és gyarapításában érdekelt tulajdonos legyen.

(Más kérdés, hogy a jövőben, a kereslet-kinálat hatására hogyan szerveződnének meg a kisebb és nagyobb szervezetek kapcsolatai, hogyan alakulnának a további diverzifikálások és fúziók - ez azonban már szervesen, a piaci hatásoknak alárendelten formálná tovább a gazdaság szervezet-rendszerét.)

Budapest, 1989. június